

АНАЛІЗ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ФОНДОВИЙ РИНОК

ANALYSIS OF THE SUBJECTIVE SIDE OF THE SYLLABLES OF CRIMES THAT ENCROACH ON THE STOCK MARKET

Волинець Р.А.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, що посягають на ринок цінних паперів, передбачених статтями 199, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 232-1 та 232-2 Кримінального кодексу України. На підставі проведеного аналізу виявлено окремі недоліки їх законодавчої регламентації та запропоновано зміни для усунення цих недоліків.

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, вина, умисел, необережність, цінні папери, фондовий ринок.

Статья посвящена анализу признаков субъективной стороны составов преступлений, посягающих на рынок ценных бумаг, предусмотренных статьями 199, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 232-1 и 232-2 Уголовного кодекса Украины. На основании проведенного анализа выявлены отдельные недостатки их законодательной регламентации и предложены изменения для устранения этих недостатков.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления, вина, умысел, неосторожность, ценные бумаги, фондовый рынок.

The article is devoted to the analysis of the signs of the subjective part of the syllables of crimes encroaching upon the securities market envisaged by Articles 199, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 232-1 and 232-2 of the Criminal Code of Ukraine. On the basis of the analysis, certain weaknesses of their legislative regulation were identified and the proposed changes were made to eliminate these shortcomings.

Key words: subjective aspect of crime, fault, intent, carelessness, securities, stock market.

Постановка проблеми. Аналіз злочинів, що посягають на фондовий ринок, дає змогу зробити висновок про те, що законодавець по-різному відображає в законі форму вини цих злочинів. В одних випадках стаття Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) прямо називає умисел формою вини конкретного злочину. Зазначений підхід втілено у ст. 222-1, ч. 2 ст. 232-1 КК. Іншим способом законодавчого визначення суспільно небезпечних діянь як таких, що можуть бути вчинені лише умисно, є вказівка в диспозиції статті Особливої частини КК на спеціальну мету вчинення суспільно небезпечного діяння [1, с. 235]. До таких злочинів проти фондового ринку належать ті, що передбачені ст.ст. 199 та 224 КК. Ще один законодавчий прийом, який дає змогу визначити злочин як такий, що вчинюється умисно, – це використання в диспозиції статті терміна «завідомо»¹. До цієї групи злочинів належать злочини, передбачені ст.ст. 223-1 та 223-2 КК.

Водночас при формулюванні окремих складів злочинів проти фондового ринку взагалі відсутня пряма або непряма вказівка на форму вини, в якій ці злочини можуть бути вчинені, що, безумовно, є недоліком. Ці злочини передбачені ст. 232-2, ч. 2 ст. 232-1, ст. 223-2 (якщо злочин вчинено у формі невнесення змін

до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку або іншого порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів) КК. Аналіз суб'єктивної сторони зазначеної групи складів злочинів вказує на те, що вони можуть бути скоєні умисно. Однак диспозиція цих статей не виключає можливості притягнення винних осіб до відповідальності за наявності необережної форми вини, що викликає ряд зауважень. Проте це питання буде більш детально розглянуто далі. Тут лише зазначимо, що здебільшого злочини, що посягають на фондовий ринок, цілком природно вчинюються умисно.

Стан опрацювання. Дослідження ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, що посягають на ринок цінних паперів, у своїх роботах проводили П.П. Андрушко, Д.Л. Виговський, О.О. Дудоров, О.О. Кашкаров, В.М. Киричко, Н.О. Лопашенко, О.І. Перепелиця, А.М. Ришелюк, Г.О. Русанов, А.Ю. Рябова, Л.К. Савюк, О.Б. Сахарова, С.І. Селецький, Є.Л. Стрельцов, Я.В. Ступник, В.Я. Тацій, В.Р. Щавінський та інші вітчизняні та зарубіжні вчені. Проте і нині певні питання залишаються остаточно не вирішеними та мають дискусійний характер.

Метою статті є дослідження ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, що посягають на фондовий ринок, передбачених ст.ст. 199, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 232-1, 232-2 КК, виявлення проблемних аспектів їх правової регламентації та розроблення науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на їх вирішення.

¹ На думку одних науковців, якщо в законодавчому визначенні злочину використовується ознака «завідомо», то суб'єктивна сторона злочину може характеризуватися тільки прямим умислом [17, с. 157, 319, 386]. Проте я підтримую точку зору, за якою це поняття належить до інтелектуальної сфери, і робити, вказуючи на це безпосередньо, висновок про прямий умисел, що, як відомо, включає в себе певний вольовий момент, помилково [4, с. 129].

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 24 КК, умисел поділяється на прямий і непрямий. Критерієм такого розмежування є психічний зміст умислу, який визначається сукупністю тих фактичних обставин, об'єктивних ознак злочину, що мають значення для кваліфікації злочину та індивідуалізації відповідальності особи, що його вчинила, які відображаються свідомістю винного, охоплюються його умислом. Аналіз дефініції таких понять, як «прямий умисел» та «непрямий умисел», закріплених у ст. 24 КК, доходить висновку, що умисел має два моменти: інтелектуальний та вольовий.

Психічним ставленням особи до діяння є усвідомлення цією особою суспільно небезпечного характеру свого діяння. Як зазначено у науковій літературі, усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння, що вчиняється, є суттєвою ознакою умислу, яка відрізняє його від необережності. Це усвідомлення припускає а) усвідомлення фактичного характеру діяння, яке вчинюється і б) усвідомлення його соціального значення [2, с. 85].

Усвідомлення особою фактичних ознак злочинів (фактичного характеру діяння) проти фондового ринку включає в себе усвідомлення об'єктивних ознак складів цих злочинів (об'єкта і об'єктивної сторони). При вчиненні досліджуваних злочинів винна особа (хоча б у загальних рисах) усвідомлює, що своїми діяннями вона завдає шкоди таким потерпілим, як учасники фондового ринку або інші особи, які володіють емітованими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами, їх окремим правам, свободам та правоохоронюваним інтересам, а також соціальним зв'язкам між учасниками фондового ринку, іншими особами, з приводу реалізації їх прав, свобод та законних інтересів, що набувають форми правовідносин.

Усвідомлення обставин, які належать до об'єктивної сторони злочинів, що посягають на фондовий ринок, визначається особливостями об'єктивної сторони цих злочинів. Так, вчиняючи злочини, передбачені ст.ст. 199 (щодо державних цінних паперів) та 224 КК, суб'єкт злочину усвідомлює, що своїми діями забезпечує виготовлення та/або обіг підроблених цінних паперів як на території України, так і за її межами. Під час маніпулювання на фондовому ринку вказаний у ст. 222-1 КК спеціальний суб'єкт усвідомлює, що такими діями він вводить в оману інших учасників біржових торгів або інших учасників фондового ринку та порушує порядок ціноутворення на фондовій біржі. У разі підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК), уповноважена особа усвідомлює, що вона вносить у ці документи недостовірну інформацію та/або підписує документи, які містять недостовірну інформацію.

У результаті невнесення змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи депозитарного обліку (ст. 223-2 КК) службова особа професійного учасника фондового ринку усвідомлює, що вона зобов'язана свосчасно вносити правдиву інформацію в систему депозитарного обліку, та не виконує

покладені на неї повноваження². При цьому вказівка на «завідомість» вчинення відповідних дій стосується лише такої форми об'єктивної сторони цього складу злочину, як внесення недостовірної інформації. Будь-які орієнтири, які дають змогу визначити форму вини, у разі вчинення цього злочину у формі невнесення змін до системи депозитарного обліку, відсутні. Це, у свою чергу, створює умови для того, щоб цією статтею охоплювалися випадки як умисного, так і через необережність внесення змін до цієї системи. Проте я вважаю, що у разі, якщо порушення порядку внесення змін до системи депозитарного обліку було зумовлене невиконанням або неналежним виконанням службовою особою професійного учасника фондового ринку своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них (відсутність прямого умислу у діянні особи), воно має тягти кримінальну відповідальність лише у разі, якщо таке невиконання заподіяло істотну шкоду системі депозитарного обліку та охоплюється ознаками складу злочину, передбаченого ст. 367 КК. Тому ст. 223-2 КК має бути доповнена вказівкою, згідно з якою дії, які в ній передбачені, можуть бути вчинені лише умисно.

У разі незаконного використання інсайдерської інформації (ст. 232-1 КК) особа усвідомлює, що своїми діями вона доводить цю інформацію до відома осіб, які не мають права з нею ознайомлюватися, або не доводить її до відома цих осіб, але, на підставі інсайдерської інформації, дає поради щодо придбання або відчуження цінних паперів чи похідних (деривативів), або сама використовує таку інформацію, коли приймає рішення про придбання або відчуження зазначених фінансових інструментів. У ч. 2 цієї статті також відсутня вказівка на форму вини, в якій передбачений нею злочин може бути вчинений. Проте характер дій, які закріплені в ній, вказує на те, що такі дії вчинюються лише умисно.

Зрештою, у разі приховування інформації про діяльність емітента (ст. 232-2 КК) його службова особа усвідомлює, що, всупереч вимогам законодавства про фондовий ринок, вона не надає інвестору інформацію про діяльність емітента або надає не в тому обсязі, який передбачений законодавством, чи надає інвестору інформацію про діяльність емітента, яка є недостовірною. У цій статті, як і в ст. 223-2 КК, відсутні будь-які законодавчі орієнтири, які б вказували на форму вини, в якій може бути вчинений передбачений нею злочин. Так, наприклад, службова особа емітента може через неналежне ставлення до своїх службових обов'язків пропустити строк, протягом якого вона мала б надати інвестору інформацію, яку він просив надати в своєму письмовому запиті, або через неухважність зазначити інформацію,

² Зміст умислу, у разі вчинення таких діянь, передбачених ст. 223-2 КК, як невнесення службовою особою емітента змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів, а так само інше порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів, якщо воно призвело до втрати системи реєстру (її частини), мною не аналізується, оскільки через зміни регулятивного законодавства про депозитарну діяльність редакція ст. 223-2 КК у цій частині втратила свою актуальність та потребує змін.

що не відповідає дійсності (наприклад зазначити іншу дату проведення зборів акціонерів). Цілком очевидно, що такі діяння, скоєні через необережність, якщо вони заподіяли інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі, мали кваліфікуватися за ст. 367 КК. Однак неналежне визначення в ст. 232-2 КК ознак суб'єктивної сторони ставить під сумнів однозначність такого висновку. Тому ця стаття також має бути доповнена вказівкою на умисну форму вини³.

Усвідомлення предметів злочинів, що посягають на фондовий ринок, також залежить від соціальної характеристики цих предметів. Так, у разі збуту підірваних державних або недержавних цінних паперів особа має усвідомлювати, що ці предмети є підірваними. Як слушно зазначає О.О. Дудоров, особа, яка фактично запускає в обіг підірваний державний цінний папір, не усвідомлюючи при цьому справжній характер відповідного предмета, кримінальній відповідальності не підлягає [5, с. 459]. Уповноважена особа, яка вчиняє злочин, передбачений ст. 223-1 КК, має усвідомлювати, що відомості, які вона вносить у документи, що подаються для реєстрації випуску цінних паперів, є неправдивими. Службова особа професійного учасника фондового ринку має усвідомлювати, що зміни, які вона вносить до системи депозитарного обліку, є недостовірними. Особа, яка одержала правомірним або неправомірним шляхом доступ до інсайдерської інформації, має усвідомлювати, що така інформація є саме інсайдерською. Службова особа емітента має усвідомлювати, що інформація про діяльність емітента, яку вона надає інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру), також є недостовірною. Таке усвідомлення може відрізнитися за рівнем конкретизації, однак його наявність (хоча б у загальних рисах) є необхідною складовою частиною змісту усвідомлення особою фактичних обставин вчинюваного нею діяння.

Крім усвідомлення фактичних ознак діяння, необхідною складовою частиною інтелектуального моменту умислу виступає усвідомлення особою соціального характеру (соціального значення) свого діяння, тобто усвідомлення його небезпеки для суспільства, шкідливості для об'єкта, який ставиться під охорону кримінального закону. Під час скоєння злочинів, що посягають на фондовий ринок, особа розуміє (хоча б у загальних рисах), що таким діянням вона заподіє шкоду фондовому ринку загалом або окремим його складовим елементам (їого учасникам або іншим особам, що володіють емітованими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами, які можуть використовуватися на фондовому ринку, їх правам, свободам та законним

інтересам, соціальним зв'язкам між учасниками фондового ринку, іншим особам, які володіють емітованими цінними паперами або іншими фінансовими інструментами, які можуть використовуватися на фондовому ринку, з приводу реалізації їх прав, свобод та законних інтересів, що набувають форми правовідносин). Оскільки здебільшого у злочинах проти фондового ринку суб'єкт злочину є спеціальним, наявність спеціальних знань, досвіду роботи, спілкування з фахівцями тощо формує загальне уявлення про правомірну поведінку на фондовому ринку. Наприклад, якщо винна особа свідомо вносить у документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, неправдиві відомості, вона усвідомлює, хоч у загальних рисах, що своїми діями вона створює умови для запровадження в легальний обіг емітованих цінних паперів, не забезпечених належним чином, та, зрештою, підриває довіру інвесторів до фондового ринку України, а, отже, позбавляє його необхідних інвестицій.

Законодавець обмежує інтелектуальний момент умислу усвідомленням особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, не вимагаючи при цьому усвідомлення того, чи є таке діяння протиправним⁴. Зазвичай особа, котра вчиняє таке діяння, усвідомлює той факт, що воно є протиправним, але доказування такого факту в реальному кримінальному провадженні не вимагається, оскільки в Україні діє принцип – незнання законів не звільняє від відповідальності.

Передбачення особою суспільно небезпечних наслідків вчинюваного нею діяння як ознака інтелектуального моменту умислу злочинів проти фондового ринку полягає в тому, що особа передбачає: а) неминучість або б) можливість настання встановлених кримінальним законом суспільно небезпечних наслідків. При цьому передбачення зазначених наслідків можливе лише при усвідомленні суб'єктом, хоча б у загальних рисах, розвитку причинного зв'язку між діями і цими наслідками [2, с. 89–93].

Також варто зазначити, що передбачення суспільно небезпечних наслідків, як ознака інтелектуального моменту умислу, має місце лише у злочинах із матеріальним складом. Проте ряд злочинів, які посягають на фондовий ринок, сконструйовані як злочини з формальним складом. До цієї групи належать: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою

³ Варто зазначити, що проблема неналежного визначення ознак суб'єктивної сторони складів злочинів є доволі поширеною в Особливій частині КК. Тому заслуговує на схвалення пропозиція авторів законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» доповнити ст. 23 «Вина» КК ч. 2, згідно з якою, «якщо в статті (частині статті) цього Кодексу прямо не вказано на вчинення діяння через необережність (самовпевненість або недбалість), то відповідальність настає тільки за умисне вчинення такого діяння» [15].

⁴ Варто зазначити, що в науковій літературі законодавча позиція, згідно з якою особа має усвідомлювати лише суспільну небезпечність свого діяння, яка знайшла свої відображення в ст. 24 КК, піддається критиці з боку ряду науковців. Так, наприклад, О.О. Дудоров зазначає, що легальні дефініції прямого і непрямого умислу, а так само категорична, без будь-яких винятків, презумпція знання особою закону (ч. 2 ст. 68 Конституції України) не дозволяють враховувати специфіку психічного ставлення особи до вчиненого та його наслідків у складах злочинів, передбачених кримінально-правовими нормами з бланкетними диспозиціями. Невипадково російські, а услід за ними й українські фахівці висловились за розробку норм про кримінально-правові наслідки фактичного незнання законів чи підзаконних актів, на які посилаються бланкетні норми КК, та про помилку особи в оцінці ситуації. Науковець стверджує, що нерегульованість цих питань чинним законодавством породжує небезпеку засудження без вини [3, с. 167, 169]. Вважаю, що у контексті злочинів, що посягають на фондовий ринок, ця проблема не створює загрозу засудження без вини.

збуту або збут підроблених державних цінних паперів (ст. 199 КК); маніпулювання на фондовому ринку, яке призвело до отримання професійним учасником фондового ринку або фізичною особою чи третіми особами прибутку у значних розмірах, або уникнення такими особами збитків у значних розмірах (ч. 1 ст. 222-1 КК); невнесення змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку (ст. 223-2 КК); виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ч. 1 ст. 224 КК); незаконне використання інсайдерської інформації, що призвело до отримання особою, яка вчинила зазначені дії, чи третіми особами необґрунтованого прибутку в значному розмірі, або уникнення учасником фондового ринку чи третіми особами значних збитків (ч.ч. 1 та 2 ст. 232-1 КК).

З цього приводу у науковій літературі зазначається, що у так званих злочинах із формальним складом, які не передбачають необхідною ознаку настання певних суспільно небезпечних наслідків, змістом прямого умислу є усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру своєї дії або бездіяльності та бажання її вчинення [6, с. 173]. Отже, для встановлення умислу недостатньо лише усвідомлення вчиненого діяння, необхідна наявність вольового моменту вини. Предметом волі при умислі, очевидно, є саме суспільно небезпечне діяння. Такими діяннями виступають порушення законодавства України про фондовий ринок, передбачені вищезазначеними статтями КК, тобто особи, суб'єкти цих злочинів, усвідомлюють суспільну небезпеку і протиправність своїх діянь, але при цьому бажать їх вчинити. Іншими словами, усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (порушення законодавства про фондовий ринок) та бажання вчинення такого діяння свідчить про умисне (в межах прямого умислу) порушення законодавства про ринок цінних паперів.

Розглядуваний нами злочин має формальний склад, тому необережна форма вини не може характеризувати його суб'єктивну сторону, натомість, дотримуючись найбільш поширеного підходу, варто зазначити, що суб'єктивна сторона цього злочину як злочину з формальним складом може характеризуватися лише прямим умислом [13, с. 377; 8, с. 160; 16, с. 87].

Пристосовуючи наукове розуміння прямого умислу у злочинах із формальним складом [6, с. 173; 7, с. 132] до злочинів, передбачених вищезазначеними статтями, його зміст полягатиме у тому, що особи (суб'єкти цих злочинів) усвідомлюють суспільно небезпечний характер своїх діянь та бажать їх вчинити. При цьому бажання винної особи охоплює розуміння того, що предметом цих діянь виступають підроблені державні цінні папери (ч. 1 ст. 199 КК) у великому (ч. 2 ст. 199 КК) чи особливо великому розмірі (ч. 3 ст. 199 КК), система реєстру власників іменних цінних паперів або система депозитарного обліку (ст. 223-2 КК), підроблені недержавні цінні

папери (ч. 1 ст. 224 КК), інсайдерська інформація (ч.ч. 1, 2 ст. 232-1 КК) або такі дії вчиняються нею повторно (ч. 2 ст. 199, ч. 2 ст. 222-1, ч. 2 ст. 224, ч. 3 ст. 232-1 КК), за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 199, ч. 2 ст. 222-1, ч. 3 ст. 232-2 КК), організованою групою (ч. 3 ст. 199, ч. 3 ст. 224, ч. 4 ст. 232-1 КК), тобто винні особи усвідомлюють суспільно небезпечний характер вчинюваних ними порушень законодавства про фондовий ринок у формах, передбачених ст.ст. 199, 222-1, 223-2, 224 та 232-1 КК, і бажать вчинення таких дій.

Вчиняючи злочини, передбачені ст.ст. 222-1, 223-2 та 232-1 КК, особа, залежно від її правового статусу, чітко усвідомлює, що вона обіймає постійно чи тимчасово в учаснику фондового ринку, органах державної влади, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням, при цьому має законні повноваження і на вчинення відповідних дій на ринку цінних паперів. Таке усвідомлення зумовлене, зокрема, статусом службової або уповноваженої особи чи працівника підприємства, установ, організації, а також функціональними, трудовими або договірними обов'язками, згідно з якими вона має діяти в інтересах служби (суб'єкта, якого вона представляє, та в інтересах якого мала діяти) або роботодавця.

Водночас певні злочини, які посягають на фондовий ринок, сконструйовані як злочини з матеріальним складом. Вольовий момент умислу при вчиненні цих злочинів характеризується психічним ставленням до настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді: значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб (ч. 1 ст. 222-1 КК) або тяжких наслідків (ч. 2 цієї статті); значної матеріальної шкоди інвесторові в цінні папери (ст. 223-1 КК); втрати системи реєстру (її частини) (ст. 223-2 КК); великої (ч. 2 ст. 224 КК) або особливо великої матеріальної шкоди (ч. 3 ст. 224 КК); значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ч.ч. 1 та 2 ст. 232-1 КК) чи тяжких наслідків (ч. 3 цієї статті); матеріальної шкоди інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) в значному розмірі (ст. 232-2 КК).

Перед тим, як перейти до розгляду наявних позицій із зазначеного питання, хоча звернути увагу на певну закономірність: ряд авторів, характеризуючи суб'єктивну сторону злочинів, передбачених зазначеними статтями, розглядають зміст вини не в повному обсязі. Доктринальні тлумачення ознак суб'єктивної сторони зазначеної категорії злочинів обмежуються тільки загальними формулюваннями, а аналіз форм вини крізь призму інтелектуальної та вольової ознаки у кримінально-правовій літературі відображається лише частково.

Так, колектив авторів одного з науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України

зазначає, що суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст.ст. 223-1, 223-2, 232-1, 232-2 КК, характеризується умисною виною, а злочину, передбаченого ст. 222-1 КК, – прямим умислом [14, с. 377, 382, 384, 402, 405]. О.О. Дудоров вважає, що суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується умислом і лише інше порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів може бути вчинено із необережності [5, с. 469, 472, 484, 486]. На думку А.М. Ришелюка, суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст.ст. 223-1, 223-2 КК, характеризується прямим або непрямим умислом, а злочину, передбаченого ст. 222-1 КК, – лише прямим умислом. При цьому інше порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів (ст. 223-2 КК) може бути вчинено умисно чи з необережності, так само, як і вчинення злочину, передбаченого ст. 232-2 КК, за виключенням надання недостовірної інформації, яке може бути вчинено лише умисно. Обов'язковим елементом суб'єктивної сторони злочину у разі ненадання інформації (ст. 232-2 КК) є знання винною особою про наявність письмового запиту інвестора щодо надання йому інформації про діяльність емітента [11, с. 678, 682, 687, 706, 710].

Більш детально характеризують суб'єктивну сторону досліджуваних злочинів В.М. Киричко, О.І. Перепелиця та В.Я. Тацій, які зазначають, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 222-1 КК, характеризується умисною або змішаною формами вини. Дії, що мають ознаки маніпулювання на фондовій біржі, завжди вчинюються умисно, а ставлення особи до зазначених у ст. 222-1 КК наслідків у вигляді заподіяння значної шкоди може бути умисним або необережним. Водночас суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 223-1 КК, характеризується прямим умислом. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 223-2 КК, характеризується: у першій та другій формах – умислом, а в третій формі – умислом або необережністю. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 232-1 КК, характеризується умисним вчиненням дій, а щодо наслідку – вина може бути як у формі умислу, так і необережності [9, с. 349, 354, 358, 385].

У свою чергу, П.П. Андрушко вважає, що, з суб'єктивної сторони, злочин, передбачений ст. 223-1 КК, може бути вчинений лише умисно. При цьому психічне ставлення винного до наслідків у вигляді заподіяння значної матеріальної шкоди інвесторові у цінні папери може бути як у вигляді прямого чи непрямого умислу, так і у вигляді обох видів необережної форми вини. Із суб'єктивної сторони, злочин, передбачений ст. 223-2 КК, на думку науковця, характеризується як умисною, так і необережною виною. При цьому, очевидно, психічне ставлення до наслідків у вигляді втрати системи реєстру (її частини) може бути або необережним, або у вигляді непрямого умислу. На думку правника, яка не втратила своєї актуальності і донині, злочин, передбачений ст. 232-1 КК (у редакції закону від 25.12.2008 р.), характеризується умисним став-

ленням винного до діяння у вигляді незаконного використання інсайдерської інформації. Психічне ставлення винного до наслідків у вигляді завдання істотної шкоди може бути як умисним, так і необережним. Із суб'єктивної сторони, злочин, передбачений ст. 232-2 КК, характеризується умисною виною щодо діяння у вигляді ненадання інвестору в цінні папери інформації про діяльність емітента чи надання йому недостовірної інформації. Психічне ставлення до наслідків у вигляді заподіяння інвестору в цінні папери матеріальної шкоди у значному розмірі може бути або необережним, або у вигляді непрямого умислу. Якщо службова особа бажала заподіяти шкоду інвестору, її дії підлягають додатковій кваліфікації, за наявності підстав, за відповідною частиною ст. 364 КК [10, с. 861, 865, 934, 942].

Така різноплановість думок щодо змісту суб'єктивної сторони злочинів проти фондового ринку зумовлена тим, що диспозиції ст.ст. 222-1, 223-1, 223-2, 232-1 та 232-2 КК є складними для сприйняття, а з іншого боку, як я вже зазначав, суб'єктивна сторона в ряді цих складів злочинів не визначена належним чином.

Аналізуючи суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 222-1 КК, я дійшов висновку, що позиція В.М. Киричка, О.І. Перепелиці та В.Я. Тація у вирішенні цього питання найбільш точно розкриває суб'єктивну сторону цього злочину. Вказівка на умисну форму вини вказує, що цей злочин може бути скоєний як із прямим, так і з непрямим умислом. Вчинюючи умисні дії, що мають ознаки маніпулювання на фондовій біржі, службова особа учасника фондового ринку може бажати завдати значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам потерпілих (наприклад, конкретному учаснику фондового ринку, який є конкурентом) або не бажати, але свідомо припускати її настання, коли головною метою його маніпулювань є інший результат, наприклад, одержання учасником фондового ринку, якого він представляє, прибутку у значних розмірах. Не виключені випадки, коли винна особа взагалі не замислюється над можливими негативними наслідками своєї протизаконної гри на біржі або не має часу, щоб їх прорахувати, та зосереджується виключно на досягненні певного результату (наприклад, уникненні збитків для конкретного учасника фондового ринку. У цих випадках винна особа умисно вчинює дії, про які йдеться в диспозиції ст. 222-1 КК, а до наслідків ставиться з необережністю (у формі злочинної самовпевненості або недбалості)). Тобто за таких умов має місце подвійна форма вини.

Найбільш повно розкрив суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 223-1 КК, П.П. Андрушко. З огляду на вказівку в цій статті на завідомість вчинення зазначених у ній дій, цей злочин може бути вчинений із прямим умислом, коли особа бажє, щоб інвестору в цінні папери було заподіяно значну матеріальну шкоду. Такий варіант менш ймовірний, оскільки здебільшого заздалегідь не відомо, хто інвестуватиме в цінні папери. Проте

не завжди. Так, наприклад, визначити заздалегідь, хто буде власником цінних паперів, можна при конвертації цінних паперів або під час заснування акціонерного товариства. Здебільшого особа прагне досягти іншої мети – залучити в результаті розміщення цінних паперів додаткові інвестиції, і в цьому разі вона може свідомо припускати настання відповідних наслідків, тобто діяти з непрямым умислом або передбачати можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї фальсифікації, але легковажно розраховувала на їх відвернення з огляду на те, що вважатиме внесеною нею неправдиву інформацію не важливою для прийняття рішення інвестора про придбання цінних паперів, або взагалі вважати таку інформацію суто формальним порушенням, тобто не передбачати змогу настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння. У цих випадках матиме місце подвійна форма вини.

Як було зазначено вище, ознаки суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 223-2 КК, визначені доволі суперечливо. На мою думку, найбільш точно їх розкрив П.П. Андрушко. Проте варто зробити одне уточнення: внесення недостовірних змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку, з огляду на вказівку на завідомість цих дій, може бути вчинено лише умисно.

Ставлення до суспільно небезпечних наслідків у вигляді великої (ч. 2 ст. 224 КК) або особливо великої матеріальної шкоди (ч. 3 ст. 224 КК) може бути лише умисним, оскільки винна особа усвідомлює, що збут або використання іншим чином підроблених цінних паперів неминуче спричинить відповідну шкоду потерпілому і здебільшого не бажатиме, але свідомо припускатиме настання цих наслідків, а в ряді випадків бажатиме завдання шкоди особі, яка їх одержує.

П.П. Андрушко, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця та В.Я. Тацій також найбільш повно розкрили суб'єктивну сторону незаконного використання інсайдерської інформації. Вчинюючи злочини, передбачені ч. ч. 1 або 2 ст. 232-1 КК, винна особа може цілеспрямовано бажати завдання значної шкоди або тяжких наслідків охоронюваним законом правам, свободам та інтересам потерпілих, тобто діяти з прямим умислом, а може прагнути досягти іншого результату, наприклад, одержати прибуток у результаті таких дій та, відповідно, не бажати, але свідомо припускати завдання значної шкоди або тяжких наслідків охоронюваним законом правам, свободам та інтересам потерпілих, тобто діяти з непрямым умислом.

Враховуючи, що суб'єктивний склад цього злочину є доволі широким, не виключені випадки, коли винна особа умисно вчинює дію, передбачену ст. 232-1 КК, але через недостатню обізнаність у питаннях функціонування фондового ринку може передбачати настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії, але легковажно розраховувала на її відвернення або не передбачати її взагалі, тобто діяти у формі злочинної самовпевненості або недбалості. За таких умов матиме місце подвійна форма вини.

Зрештою, найбільш повно розкрив суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 232-2 КК, А.М. Ришелюк, який зазначив, що цей злочин може бути вчинений умисно чи з необережності, за виключенням надання недостовірної інформації, яке може бути вчинено лише умисно. На мою думку, ця позиція потребує уточнення, оскільки у разі надання недостовірної інформації відсутня вказівка на завідомість вчинення таких дій, що дає підстави кваліфікувати ці дії, вчинені через необережність, також за ст. 232-2 КК (наприклад, у разі зазначення службовою особою невірної дати загальних зборів або помилкового надання не тих документів, які запитував інвестор, у результаті неналежного виконання своїх службових обов'язків).

Позиція П.П. Андрушка кваліфікувати, за наявності підстав, дії службової особи, яка бажала заподіяти шкоду інвестору, за відповідною частиною ст. 364 КК, скоріш за усе, зумовлена не конкретним визначенням ознак суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 232-2 КК, редакція якої дає підстави вважати, що передбачений нею злочин є, скоріше, необережним, ніж умисним. Проте, як я вже зазначав, із метою забезпечення єдиної судової практики випадки вчинення службовими особами злочинів, що посягають на фондовий ринок, виключно з необережною формою вини, за наявності інших обставин, мають бути кваліфіковані за ст. 367 КК. Тому законодавча регламентація кримінальної відповідальності за окремі посягання на фондовий ринок потребує відповідних змін.

Висновки. По-перше, більшість злочинів, що посягають на фондовий ринок, вчинюються з умисною формою вини. По-друге, у деяких складах злочинів проти фондового ринку суб'єктивна сторона визначена неналежним чином. По-третє, законодавче формулювання складів злочинів, передбачених ст.ст. 223-2 та 232-2 КК, має бути доповнене вказівкою на умисну форму вини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 429 с.
2. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж. 1974. 243 с.
3. Дудоров О.О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти. Київ. 2006. 648 с.
4. Злобин Г.А. Умысел и его формы. М. 1972. 264 с.
5. Кримінальне право (Особлива частина): підручник у 2 т. / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1. 780 с.
6. Кримінальне право України. Загал. частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П.П. Андрушка, П.С. Матишевського, С.Д. Шапченка. Київ, 1997. 512 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ, 2008. 376 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків, 2010. 455 с.

9. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків: Право, 2013. Т. 2. 2013. 1040 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ, 2012. 1316 с.
12. Наумов А.В. Российское уголовное право: Курс лекций в 3 т. Москва: Волтерс Клувер, 2007. Т. 1. 736 с.
13. Орлов П.І. Завідомість як ознака вини. Радянське право. 1984. № 6. С. 54–57.
14. Петков С.В., Мотлях О.І., Малярчук Н.В., Корнеев Ю.В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 696 с.
15. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (реєстр. № 7279-1). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902 (дата звернення: 22.01.2018).
16. Рагоз А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург. 2002. 304 с.
17. Уголовное право Российской Федерации. Учебник: в 2 т. / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. Москва: ИНФРА-М, 2002. Т. 2. 462 с.